

E „Álcázza magát az irodalom irodalomnak!”

KOVÁCS ÁGNES BESZÉLGETÉSE

FÁBIÁN LÁSZLÓVAL

Az Életünk folyóirat az évek során sok változáson ment keresztül. Ön a kezdetekkor publikált a lapban, később főszerkesztő-helyettes lett, majd a főszerkesztő-igazgatói pozíciót töltötte be. Sikerült megvalósítania mindazt, amit elképzelt? Egyáltalán, milyen víziója volt az Életünkről a kezdetekkor?

Határozott elképzelésem volt, hogy ne olyan folyóirat legyen, amelyben egyetlen baráti kör publikál, hanem színesebb, nagyobb merítésű, sokoldalúbb. Ne csupán az irodalom legyen jelen, de az egész szellemi életet reprezentálja, beleértve akár tudomány-elméleti, netán filozófiai témákat. Szerettem volna a modern magyar képzőművészetet fokozatosan bemutatni, részben értelmezni a lapban. Zsenyei házunkban öt-hat évesen találkoztam életemben először élő képzőművészettel. Farkas János szobrászművész gyakran betért hozzánk; majd az 1949-ben létrejött művésztelepről Csók Pista bácsi volt alkalmanként látogatónk. Számomra ők kínálták a valódi képzőművészt. Nem sokkal később megismerkedtem újabb művészekkel, fölteszem, innen származik a vonzalom. Az egyetem elvégzése után alaposabban, szisztematikusan néztem szét a képzőművészet világában. Engem már akkoriban a modern művészet nyűgözött le. Úgy gondoltam, az Életünket egy színes melléklettel föl lehetne dobni. Két éven át minden lapszámba került – ívnyi terjedelemben, műnyomó papíron – melléklet (szaknyelven: röpülő) egy-egy alkotót bemutatandó. A röpké ismertető írások úgyszólván kismonográfiák lettek. Sorozatomat Fehér László festőművész művészettörténeti faktumnak könyvelte el. Pénz nem volt rá, márpedig egy ilyen kiadványt akkoriban nagyjából hatszázezer forintból lehetett kihozni. Régi galériás-grafikus barátom vállalta finanszírozását, elkészítését. A kuriózum említeti velem mexikói kedves szobrász-építész barátomat, Fernando Gortázárt, akit nemcsak bemutattam, könyvet is írtunk együtt mai magyar művészekről – magyar és spanyol nyelven. Kiadója a Kévé Galéria volt. Jelentős sikert aratott a guadalajarai könyvvásáron. Eltökélt szándékomnak megfelelően terjeszkedni kezdtünk az Alpok-Adria térségben, Szlovéniával, Ausztriával megvalósult néhány elképzelés, sőt, kapcsolatban álltam Pozsonyból Hizsnjai Zoltán költő-szerkesztő barátommal.

Tisztán látszik, hogy az ön személyes kapcsolatait mentén szerveződött a lap. Mit gondol, látszott az Életünk szerkezetén, hogy olyan főszerkesztője van, aki járatos a filmes, és színházi szakmában, a képzőművészetben, és ráadásként úgy ismeri az orosz irodalmat,

ahogyan Ön? A személyisége, érdeklődési köre, ízlése egyértelműen látszott a lapon, annak felépítésén, összeállításán.

Meggyőződésem, szerencsés, ha a főszerkesztő markánsan érvényesíti ízlését, szemléletét, akaratát az általa szerkesztett folyóiratban. (Nem föltétlenül szükséges írnia bele.) Tudatosan vállaltam tehát, hogy ilyen az általam csinált folyóirat, de napilapot is így szerkesztettem, hetilapot csakúgy. Fontosnak tartottam, hogy visszaigazoljon a lap. A Nyugat mindig magán viselte a szerkesztők ízlését, akaratát, nem beszélve a

Napkeletről, amely – ismereteim szerint – a magyar folyóirat-történet egyik legdemokratikusabb lapja volt, minden állítással szemben. Nem politikai szempontok alapján dönt el, ki publikálhat náluk. Én sem akartam kizárni senkit amiatt, mert másként gondolkodik a világról, mint én. El tudom fogadni mások véleményét. Tolerálok az eltérő politikai meggyőződéseket, elvárnám, hogy engem hasonlóképpen toleráljanak. A mű azonban más, ott az érték dönt. Akadt egyébiránt praktikusabb föladat: hogy komoly munka folyhassék, muszáj volt rendet raknom az Életünk-nél. Rendszerességet kellett vinnem a megjelenésbe, de például én alkalmaztam először korrektort. A rendet, és a fegyelmezett munkát, már a Filmgyárban megtanultam. Ilyesféle a rendezőasszisztens felelőssége.

Kikkel dolgozott együtt szívesen? Voltak olyan szerzők, akikre különösen büszkén emlékezik vissza?

Szívesen említek néhány példát, ami nagyon fontos volt számomra. Nevezetesen, hogy Kévés Györgyöt, a nemzetközi híró építészt rávettem, készítsen átfogónak tűző összefoglalást a modern építészetről. Érdekelt ugyanis, hogy a posztmodern építészet után milyen lehetőségeket forszíroz ez a művészeti ág. Szívesen látott költőként hadd említsem Szepesi Attilát. Van lelkifurdalásom miatta, mert a költészete nincs a kánonban megérdemelt helyen. Vagy mondhatok más szerzőket. Kálnay Adél, kitűnő prózaíró, Pardi Anna költőt többször közöltem az Életünkben. Igyekeztem olyanokat szintén felkarolni, akik nem jeleskedtek még a pályán. Fenyvesi Ottó is fontos volt számomra. Kerülni igyekeztem azonban azt, ami a vidéki lapok örök terhe, hogy ti. a helyi szerzőket kell – akár érdemükön fölülr – előnyben részesíteni.

Milyen volt akkoriban a szerkesztőségi élet? Legendák keringenek arról, hogy valódi szellemi műhely képződött a mindenkori Életünk szerkesztői körül.

Remélem, az én időmben is! Mivel a lap terjesztése nem igazán volt megoldva, kitáltuk, hogy népszerűsítésére bejárjuk a megyét. Nagy segítségemre volt ebben a tevékenységben Pungor János, a TIT akkori igazgatója, aki biztosította a technikai feltételeket. Autót tett alá, még fogadást is szervezett az író-olvasó találkozókat követően. Viszonzásul a TIT Nyári Urbanisztikai Egyetemnek írtam tanulmányokat, pontosabban: esszéket, amelyek építészettel kapcsolatos aktuális problémákat vetettek fel. Politikailag Pungorral nem voltunk azonos állásponton, mégis jól megértettük egymást a szolgálatban. Barátok voltunk. Úgy tetszik, átugrottuk az árnyékunkat. Majdnem így esett annak idején az Új Tükör hetilappal. Csanádi Imre hívott, dolgozzam vele. Vitáink ellenére vállaltam volna, ám nem akartam elvtelen alkukat kötni. Visszamentem a Népművelési Intézetbe, ahol azelőtt álltam alkalmazásban. Egy évre rá hívtak a Film Színház Muzsikához. Alig egy hónapja lehettem a lapnál, színházban összefutottam Csanádival. Némi malíciával kérdezte, „azoknál” jó? Őszintén mondtam, igen. Meghökkenően szabadelvű lap volt a Film, Színház, Muzsika. Szerettem ott. Hámori Ottó jegyezte főszerkesztőként; rengeteg tanulsággal szolgált abban a közösségben dolgoznom.

Egyszer mégis elkötelezte magát? Az Antall-kormány idején tanácsadója lett a miniszterelnöknek.

Politikailag egyetlenegyszer valóban elköteleztem magam. Antall Józsefet akkor nem igazán ismertem, csupán nyilatkozatai alapján. Úgy ítélt, többnyire hasonlóan gondolkodom a világról, mint ő, tehát ebben a változási folyamatban talán részt kellene vennem. Mészöly Miklóssal az utcán véletlenül összeakadtunk, kérdeztem, beállsz? Dehogy – válaszolta, én meg szerepet vállaltam. Nyilvánvaló volt, szükség van sajtóra, amely artikulálja az emberek számára, mit gondol Antall József és kormánya az országról. A Heti Magyarországot szerveztük meg elsőként. Viszont egy napilap szükségessége még nyilvánvalóbbnak látszott. Ez lett volna az Új Magyaror-

szág. Megterveztem. Rám akartak terhelni valamiféle felügyeletszerűséget; nem vállaltam a megbízatást. Makacskodtam, úgy semmiképpen nem csinálom. Tudtam, a kinevezett szerkesztő, aki életében semmit sem szerkesztett, egy napilappal tapasztalat híján aligha birkózhat meg. A napi sajtó maga az örület, gyakorlottabb szakember is elbukhat benne. Egy év múlva becsődölt a szerkesztőség. Jöttek értem, át kellene vennem a lapot. Első reakcióm: nem fogom más mocskát takarítani. Végül belementem. Szolgálat. Persze, rendetlenséget találtam, miként korábban és később másutt. Neki láttam hát a munkának.

Az Antall-kormány egyébként megnyerte magának az értelmiség egy részét. Bizalmasa volt Szabados György, a kiváló muzsikus, Katona Tamás, történész, magam csakúgy. Erről hosszan tudnék mesélni. Hogyan jártam meg Amerikát Katona Tamással (létrehoztunk az Új Magyarországnak Los Angeles-i kiadást), Jeszenszky Gézával a Közel-Keletet, vagy hogyan maradt rám az arab kapcsolatok ápolása, részint a délkelet-ázsiai diplomácia. A tanácsadó testület morgott, hogy Antall nem fogadja meg a tanácsainkat. Istenem, neki kellett latolgatnia és eldöntenie, mit fogadhat meg, mit nem. Az ő felelőssége volt.

Izgalmas irodalomtörténeti korszak volt az. Úgy tartják, akkor kezdődött az irodalmi posztmodernség, később pedig beköszöntött az úgynevezett prózafordulat. Az ön első könyvét, a „Hazatérő lovam körmén virágos rét illatát hozza, avagy furcsa görcs a torokban” címűt az első posztmodern regényként szokták emlegetni.

1976-os regényemről valóban leírták: a magyar irodalmi posztmodernség megalapozása volt. Annyiban szoktam korrigálni, hogy én nem az irodalom felől közeledtem az irányzathoz. Nem ismertem, vagy csak felületesen az amerikai posztmodern regényeket, egyáltalán nem a hollandokat, jóval később szereztem tudomást ezekről. Jól ismertem azonban az Amerikában *late-modern*-nak nevezett építészeti irányzatot. Szerkesztettünk kiadványokat Kévés Gyuri barátommal, hogy megismertessük itthon. Igyekeztem levonni belőle magam számára olyan következtetéseket, amelyek az irodalomban új lehetőségeket nyithatnak. A posztmodern jellegzetes gondolkodásmód, filozófiája messzire vezetne témánktól. Esterházy Pétertől tudom, a bölcsészkaron könyveink megjelenése után nem sokkal egyik hallgató szakdolgozatot írt; témájával az én könyvemem, és Péter *Fancsikó és Pintáját* választotta. Mondhatnám: induló karrier, biztató recepció. Mikor aztán 1989-ben elköteleztem magamat a politikának, etikusnak véltem, ha nem jelentetek meg nagy kiadóknál saját műveket. Nem akartam, hogy a szememre hányják az esetleges pozíció-előnyt. Ez – ma már tudom – nagy marhaság, semmiféle pozíció-előnyöm nem volt, de akkor őszintén, így gondoltam. Politikai romantika. A karierről annyit: az irodalom, a művészetek, és egyéb szellemi formák nem azon az ágon mozdultak, amelyiken én ültem; én mindössze szabadelvű voltam, vagyok, nem pedig liberális. Ma már kijelenthetem, hogy politikánkhoz nem tudtuk megnyerni az értelmiség krémjét, a maradék nem volt elég erős. Javaslatokat, fölratokat készítettem akkoriban, hogyan lehetne/kellene

az elgondolásunkat népszerűsíteni a szellem emberei közt. Szerintem nem sikerült (ahogyan a modern művészet elfogadtatása nekem sem saját köreinkben), de nem hibáztatok miatta senkit. Bár az undorító és folyamatos politikai árokásárról lenne mondandóm.

Ha egy ország politikailag megosztott, úgy az irodalma is megosztottá lesz. Mit gondol, lehet csupán az esztétikai tapasztalat mentén lapot szerkeszteni?

Szerintem az olvasás renoméja mára elveszett. Más jött a helyébe. A minőség tévesztése. Szoktuk szidni a kádárizmust, a bolsevista rendszert, joggal. Nem a legfrankóbb dolog a diktatúra, ezt tudjuk! De az a dilettantizmus – például – a köztéri plasztikában, ami most uralg ezen az országon, szóba sem jöhetett volna akkortájt. Voltak rossz munkák, ideologikus művek, az igaz, de szakmai minimum híján alig. Most nincs szakmai követelmény! A kultúra csőlítésben szenved. Ha egyáltalán. Nemeskürty István Millecentenáriumi Bizottsága tagjaként válogattunk pályázatokat. Szinte minden faluban Szent István-szobrot készítettek volna – többnyire helyi erők; ennyi ötletre futotta. Kaptunk javaslatot az Újszövetség rovásírásos kiadására. Szerencsére erre nem került sor. Fantaszták mindig szívesen boldogítanak bennünket. Szabó Dezsőnek bőséggel akadna témája ebben a sanda népnemzeti kurzusban.

Mit gondol, mi a megoldás? Azt mondja, megváltoztak az olvasási szokások. Az irodalom erősen átpolitizált lett újra, milyen lehetőségek vannak a kezünkben?

A gyerekjátékokban elrejtethetjük a követhető nyelv alapjait, kódjait. A gyerekeket könnyű szerrel rávehetjük, hogy vessék be a kreativitásukat! A gyerekek talán fogékonyabbak lennének igényesebb művekre. Ha az irodalom azzal próbálkozik, hogy a „jól bevált” ál-nemzeti, ál-keresztény mantrákat szajkózza, akkor ettől túl sokat nem lehet várni. Hamis. Az irodalom mindig hordozott, és hordozni fog ideológiákat, nem tud tőle szabadulni. Korántsem mindegy, milyen és hogyan. Hatásos, ha az irodalom irodalomnak álcázza magát.

Ha most kellene folyóiratot szerkesztenie, hogyan látna munkához?

Nem akarnék tilalomfákat állítani, de egy dolog biztos, vidéken is országos folyóiratot csinálnék. Szabadulnék az ócska, lábszagú provincializmustól! Mindenféle szerzőtől kérnék kéziratot; nálam, ahogy már jeleztem, egyáltalán nem számít, milyen az illető szerző politikai meggyőződése. Nem tartozik rám; a választási bizottság ügye. Ha országos terjesztésű, országos merítésű lapban gondolkodom, nem lehet más szempontom, csak az érték! Mert abban a pillanatban, ha más szempontot veszünk figyelembe, réteglappá szűkül a folyóirat. Kevésbé követem mostanában az irodalmi/művészeti lapokat; néha arra gondolok, lenne másik módusz a lapcsinálásra! Ha visszatekintek a klasszikus orosz avantgárdra, eszembe jut, annak idején ott

hetente indultak újságok, folyóiratok, és hetente tűntek is el. Nem kellene mindig ugyanahhoz ragaszkodni. Az újrakezdésben viszont rendre van lendület. Egyébként meg azt gondolom, a folyóiratoknál akad még valami, ami nehézséget okoz. Jelesül, hogy kizárólag irodalmárok csinálják. Mondok az esetlen irodalmiaskodásra konkrét példát „életünkös” gyakorlatomból. Lőrinczy Huba évfolyamtársam volt az egyetemem. Nagyra becsültem munkásságát, monográfiát írt az általam nem olyan jelentékenynek tartott szerzőről, Márairól. Egyszer hozott egy kéziratot, hosszú lábjegyzetek voltak belemontva a súlyos szövegbe, hivatkozások, így az egész olvashatatlannak hatott; egy mikrofilológusnak aranybánya lehetett volna, az egyszerűbb olvasónak nem annyira. A magam otromba módján azt mertem javasolni Hubának, hogy ezeket szedjük ki onnan, és a tanulmány végén közöljük. Függelékként. Megsértődött ugyan, de nem volt harag később sem közöttünk. Értékeltem szenvedélyességét, szakmaszeretetét. De ezt nem engedhettem abban a formában a lapba. Meghökkenve tapasztalom, mennyire él bennem az egykori Mozgó Világ színes emléke.

Hogyan telnek a napjai, most hogy ideértünk tíz óra körül, Ön már rég dolgozott, a számítógép bekapcsolva, igaz közben az ebéd is készül!

Korán kelek. Minden nap írok.

Minden nap?

Hát milyen író az, aki nem ír minden nap? Az író ír; Karinthy jól tudta. Érdemes rá hallgatni, nem mindennapi elme volt. Mivel előszeretettel írok regényeket, esszéket, mindig dolgozom legalább egyen. Most van kettő – készülöben. Ez az én trükköm. Egyszerre többfélével foglalkozom, ekként nem tudok kibújni a munka alól. Ha egyiktől elmegy a kedvem, foglalkozom a másikkal. Nemsokára megjelenik egy vasikos könyvem. Nem titulálnám novellagyűjteménynek; prózákat írok inkább, nem novellákat. Ősszel kijön a másik kötetem is *Kékliliom* címmel, öt kisregény lesz benne olvasható. Ez mind kész, le van adva. A Szülőföld adja ki az előbbit, náluk jelent meg tavaly a *Kiállt a kő a falból* című regényem. A másik könyvet a Kortárs Kiadó jelenteti meg. Vannak „félredolgozásaim”, ilyen volt a múlt esztendőben Balla Andrásról, a különleges fotográfusról írt monográfiám. Együtt találtuk ki Ballával, kipróbált harcostársammal az Esztergomi Fotóbiennálét; én voltam tizenkét éven át az igazgatója.

Hogyhogy nem lett festő, vagy grafikus, esetleg fotóművész?

Gyerekkoromban sokat festettem. Kerültek atyáskodó barátaim a zsennyei művésztelepről; többek között Szász Endre is. Rajzoltam hát fölügyelete alatt, Székely Pistától eltanultam az akvarellezést. Egy nyári délután kint állt az állványom a zsennyei utcán; én, mint hűséges naturalista, éppen faluképet festettem, Hátam mögött megállt valaki, és azt dörmögte: nem látod, hogy az árnyék színes? Domanovszky Endre

volt, a tekintélyes festő. Azóta ugyan művészbarátaim elmondták, ők sem mindig látják az árnyékot színesnek. Akkor azonban nagyon megakadt bennem: hát milyen festő vagyok én, ha még ezt sem látom? Viszont mindig is írtam. Váltig elbűvölt az írás. Megvagyok róla győződve, hogy az irodalomban minden benne van, ami a többi művészetben legföllebb együttesen. Az irodalom filozófiai/nyelvfilozófiai gondolkodásmód (viselkedésmód?), fölötte áll ezeknek a dolgoknak. Fölötte minden egyéb dolognak. Heidegger szerint: a nyelv a lét háza. Pontosan így mondja; tehát ami a nyelvben megjelenik, az mind létezik. Azt mondjuk, angyal, azt mondjuk, manó. Ezek mind léteznek, a nyelvvel hozzuk be őket a létezésbe. Az ige folyvást testté lesz. Ami nincs a nyelvben, nem létezik. Nincs.

Azt mondják, az az igazán jó író, aki jó olvasó is egyben.

Este fél kilenckor minden nap elvonulok olvasni. Néha kivételt teszek; ha – teszem azt – fontos futballmeccset adnak. Szükségem van az olvasásra, de nem annyira irodalmat olvasok, inkább elméleti matematikát és fizikát...

Különös, megpróbálnám én is, bátha fejlesztí a gondolkodást, de nem értek belőle semmit.

Én sem. Éppen azért olvasom, hogy megértsem. Érezhető hatással vannak szemléletemre. Panteizmusom folyamatos ütközete a kvantumfizikával.

Van olyan a családban, aki folytatja a mesterséget?

A középső fiam, Zoltán képzőművész. Nem véletlen. Ő nagyon fogékony volt mindig erre. A legkisebb fiam, Kálmán, bútorrestaurátor. Most jött haza Norvégiából, tizenegy évig ott élt a családjával. Ő például Fajó János faszobrainál aktívan közreműködött. Laci fiam menedzser. A kor embere. Az unokák között van egy négyéves kislány. Ő aztán igazán jó barátságot ápol a szavakkal, belőle bármi kinőhet. A legidősebb idén érettségizik, és így tovább. Bennük ott rejlik az igazi kreativitás, a lehetőség bármire. A tehetség rendkívül bonyolult dolog: egyszerre meglepetés és magától értetődés.